

ΕΡΡΙΚΟΣ ΑΝΤ. ΣΚΑΣΣΗΣ (1884-1977)

Τῇ 26ῃ μηνὸς Ὀκτωβρίου ἔτους 1977 ἀπέθανεν ἐν ἡρεμίᾳ ὁ διαπρεπὲς κλασσικὸς Φιλόλογος καὶ κράτιστος Λατινιστής, ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Ἑρρίκος Ἀντ. Σκάσσης· ὑπέκυψε καὶ οὗτος κατὰ τὴν ἀδήριτον βιολογικὴν ἐπιταγὴν εἰς τὸν νόμον τῆς φύσεως, ἀφοῦ ὅμως ἡ ἰδιαιτέρα πνευματικὴ καὶ σωματικὴ αὐτοῦ κατασκευὴ ἀντέστη ἡρωϊκῶς εἰς τὸν χρόνον καὶ παρέτεινε τὸν βίον αὐτοῦ πολὺ περισσότερον ἀπὸ οἰονδήποτε σχεδὸν ἄλλον κοινὸν ἄνθρωπον, ἵνα τοιουτοτρόπως ὁλοκληρώσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ μέγας Διδάσκαλος καὶ ἀφήσῃ μνημειώδη πράγματι κληρονομίαν εἰς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν.

Βίος-Σπουδαί

Ὁ Ἑρρίκος Σκάσσης ἐγεννήθη ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου τῇ 10ῃ Ἰανουαρίου 1884 (Ἰουλ. ἡμερολ.). Συνεζεύχθη τὴν Ἰωάνναν Λωρ. Μάμου, δι' ἣν διὰ τοῦ Sidon. Apollin. epist. 8,5,2 – ἐν τῇ ἀφιερώσει εἰς αὐτὴν τῆς Ἱστορικῆς Γραμματικῆς του – γράφει: sciat aetas volo postuma nihil tua fide firmitus forma pulchrius sententia justius patientia tolerantius consilio gravius convivio laetius colloquio jucundius. Ἐξ αὐτῆς δὲ ἀπέκτησε τρία τέκνα: Ἐν ἄρρεν, τὸν Ἀντώνιον, καὶ δύο θήλεα τὴν Βιλελμίνην καὶ τὴν Ἑλισάβετ.

Τὰ πρῶτα, τὰ στοιχειώδη μαθήματα διήκουσεν ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ, τὴν δὲ ἐγκύκλιον μόρφωσιν συνεπλήρωσεν ἐν Ἀθήναις διακρινόμενος πάντοτε μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ εἰς ἅπαντα μὲν τὰ μαθήματα, μάλιστα δὲ εἰς τὰ Λατινικά. Τῷ 1900 ἐνεγράφη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἔνθα ἠυμοίρησε νὰ γίνῃ τακτικὸς καὶ πιστὸς μαθητὴς μεγάλων διδασκάλων, ἰδιαιτέρως δὲ τοῦ Κόντου, Βάση, Χατζιδάκι, Βερναρδάκη, Λάμπρου, Καρολίδου, Πολίτου κ.ἄ., οἵτινες ἐξ-όχως τότε προεβίβαζον τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ εἰσήγον τοὺς νέους εἰς τὴν κλασσικὴν παιδείαν καὶ τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτισμόν.

Ὡς φοιτητής, διαπρέπων ἐπίσης, συνεχίζει παραλλήλως πρὸς τὰς σπουδὰς καὶ τὴν συγγραφικὴν αὐτοῦ δραστηριότητα, ἣν εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ μαθητὴς τοῦ γυμνασίου, καὶ δημοσιεύει μεταφράσεις Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, ἐγκεκριμένα σχολικὰ βιβλία καὶ ἄλλα βοηθήματα Λατινικά. Ἀλλὰ τότε ἐπιχειρεῖ καὶ ἐπιτυχεῖς κριτικὰς διορθώσεις εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ εἰς μεσαιωνικά ἔτι κείμενα, ὥς τὰ τὸ πρῶτον ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου-Κεραμέως. Πραγματοποιεῖ ἐπίσης ἀνακοινώσεις καὶ ὁμιλίας ἐν τοῖς Φροντιστηρίοις κλπ. Τῶν ἐπιστημονικῶν μάλιστα τούτων ὁμίλων, τῶν Φροντιστηρίων, ἰδίως δὲ τῶν Λατινικῶν, μετέχει εὐδοκίμως καὶ ἀνελλιπῶς ὁ νεαρὸς φοιτητής, καθὰ ἀναφέρει ἐν τοῖς κατὰ τὴν Πρυτανείαν τοῦ Ν. Καζάζη (Ἀκαδ. ἔτ. 1902-3, σελ. 106) πεπραγμένοις ὁ Καθηγητὴς Σπυρίδων Βάσης ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης τότε (1903) "Ῥωμαίων Πολιτείας", ἔργου, ὡς γνωστόν, κριθέντος ἐν Γερμανίᾳ τόσον ἐπαινετικῶς, ὅσον σπανίως συνέβη παρόμοιον τι δι' ἑλληνικὸν σύγγραμμα. Ὁ Ἑρρίκος Σκάσσης ἐσπούδασε μέχρι τοῦ 1905-6 συμπεπληρωμένου, ὅτε ὁμοῦ μετὰ τῶν πτυχιακῶν ἐξετάσεων ὑπέβαλε καὶ ἐναίσιμον ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴν λατινιστὶ γεγραμμένην ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *studia critica*, ἣτις ἐπηνέθη εὐφώνως καὶ ἐνεκρίθη παμψηφεῖ, δι' ἄλλα τε (ἰδ. κατωτέρω) καὶ «διὰ τὴν φιλοτιμίαν μεθ' ἧς ἀσχολεῖται περὶ τὸ κυριώτατον τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων, τὴν τῶν παλαιῶν (ἀρχαίων Ἑλλήνων δηλ.) συγγραφέων ἐρμηνείαν τε καὶ κρίσιν, περὶ ἣν εὐχομαι, ὅπως καὶ εἰς τὸ μέλλον διατελέσῃ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου καὶ τῆς αὐτῆς εὐστοχίας, σπουδάζων», κατὰ τὸν εἰσηγητὴν Σπ. Βάσσην· καὶ οὕτω παμψηφεῖ καὶ μετ' ἐπαίνων τῇ 14ῃ Ἰουνίου 1908 ἀνηγορεύθη κατὰ τὰ τότε νόμιμα ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

Ἡ φιλομάθεια, ἰδίως εἰς τὰ Λατινικά, τοῦ νεαροῦ διδάκτορος κατα-

φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐγγραφῆς αὐτοῦ – ἐκ μετεγγραφῆς – μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐκ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, εἰς τὴν Νομικὴν, χάριν τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας, ὡς οὗτος τονίζει, ἔνθα ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Δικαίου μέχρι τοῦ 1917 συνεπλήρωσε κατὰ τὸν νόμον 8 (ὀκτώ) ἐξάμηνα φοιτήσεως.

ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ

Λίαν ἐπιτυχῆς καὶ πλουσία ὑπῆρξεν ἡ σταδιοδρομία τοῦ Ἑρρῖκου Σκάσσης, ὡς καθηγητοῦ εἰς ἀπάσας τὰς βαθμίδας τῆς Ἑκπαιδεύσεως:

Α! Ἐν τῇ Μέσῃ Παιδείᾳ (Δημοσίᾳ τε καὶ Ἰδιωτικῇ) ὑπηρέτησεν ἐν τοῖς ἑξῆς σχολείοις:

1. Ἐν τῷ Βαρβακείῳ Λυκείῳ, τῷ ἄλλως Πρακτικῷ Λυκείῳ (1907-1910).
2. Ἐν τῇ Φιλεκπαιδευτικῇ Ἑταιρείᾳ (Ἀρσακείῳ) (1907-1910).
3. Ἐν τῷ Λεοντείῳ Λυκείῳ (1907-1910).
4. Ἐν τῷ Διδασκαλείῳ – νεοῖδρυθέντι τότε ὑπὸ διευθυντὴν τὸν Ν. Ἐξαρχόπουλον – Μέσης Ἑκπαιδεύσεως, τῷ νῦν Βαρβακείῳ Λυκείῳ, (1910-1917), ἔνθα καὶ ἐγυμνασιάρχησε.
5. Ἐν τῷ Η'. Γυμνασίῳ Ἀθηνῶν (1917-1920).

Β! Ἐν τῇ Δημοτικῇ Ἑκπαιδεύσει τῆς περιφερείας Ἀθηνῶν.

Ὡς Ἐπιθεωρητὴς ἐπ' ὀλίγον, ὡς ἄντικαταστάτης τοῦ διὰ πολιτικοῦς λόγους ἀπομακρυθέντος τότε ἐπιθεωρητοῦ τῆς Περιφερείας.

Γ! Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν μακροτάτην (τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη) καὶ λίαν γόνιμον καθηγητικὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἐν τῷ Παν/μίῳ Ἀθηνῶν ὁ Ἑρρῖκος Σκάσσης διετέλεσε κατὰ καιροὺς ἐπιτυχῶς: 1. Κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τρίς· ἤτοι τῷ 1926-1927, 1928-1929, καὶ ἀπὸ τῆς 10ης Φεβρουαρίου 1930 ἕως 31 Αὐγούστου 1930. 2. Συγκλητικὸς μετ' ἐκλογὴν ἐπανειλημμένως: 1931-1933, 1937-1938. 3. Ἀντιπρύτανης 1938-1939 καὶ δυνάμει νόμου παρατάσεως τῆς Πρυτανείας τοῦ Καθηγ. τῆς Ἰατρικῆς Φωτεινοῦ διετέλεσε Συγκλητικὸς 1933-1936 καὶ εἰτα ἐπίσης 1939-1940, 1940-1941. 4. Ἀντιπρύτανης (τὸ δεύτερον) 1941-1942. 5. Πρύτανης 1942-1943 καὶ πάλιν τὸ δεύτερον Πρύτανης μετ' ἐκλογὴν ὑπὸ τῆς Ὀλομελείας τῶν Καθηγητῶν, 1943-1944. Ἐπιτυχῶς ἐπίσης διετέλεσε Διευθυντὴς τοῦ Φιλ. Σπουδαστη-

ρίου ἀπὸ τοῦ 1930 συνεχῶς – πλὴν μικρᾶς διακοπῆς ὀλίγων μηνῶν – μέχρι τῆς καταλήψεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ὀρίου ἡλικίας (31 Αὐγούστου 1954). Ἐτι δὲ ὑπῆρξε διευθυντὴς τοῦ Γλωσσολογικοῦ σπουδαστηρίου τῷ 1935.

Ἐπὶ πλέον ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐπωμίσθη τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐτέρας ὁμοειδοῦς ἑδρας, ἥτις ἐχῆρευεν, ἔτι δὲ τὴν τοῦ Ἱστοριοαρχαιολογικοῦ, τοῦ Γαλλικοῦ καὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ τμήματος, καθὼς καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Λατινικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν ἐπὶ πολλὰ ἔτη.

Δ! Ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν.

Ἐπιστέγασμα καὶ ἀναγνώρισις ἐξόχως τιμητικὴ τοῦ τε ἐπιστημονικοῦ καὶ διδακτικοῦ ἔργου τοῦ Ἑρρίκου Σκάσση ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ 1955 ἐκλογή αὐτοῦ ὡς τακτικοῦ μέλους τῆς Τάξεως Γραμμάτων καὶ Καλῶν Τεχνῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διότι: «Ὁ Καθηγητὴς Ἑρρίκος Σκάσσης συνενώνει ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς προϋποθέσεις καὶ παρέχει τὰ ἀπαιτούμενα ἐχέγγυα πρὸς ἐπιτυχὴ ἐκλογήν εἰς τὴν ἑδραν ταύτην, διότι οὐ μόνον κράτιστος Λατινιστὴς εἶναι, ἀλλὰ καὶ κράτιστος Ἑλληνιστὴς. Θὰ εἰσῆγετο δὲ διὰ τῆς ἐκλογῆς του καὶ ἡ ἀντιπροσώπευσις καὶ τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας, ἥτις, ὡς μὴ ὠφελε, καθυστερεῖ καὶ ἐν τινι μέτρῳ ὑποβιβάζει τὴν ἡμετέραν Ἀκαδημίαν, ὡς ἀφροντιστοῦσαν τούτου», ἔγραφε περὶ αὐτοῦ σὺν τοῖς ἄλλοις ἡ Ἐπιτροπεία τῶν κριτῶν.

Μέλος πλέον τοῦ Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος ὁ Ἑρρίκος Σκάσσης ἀναπτύσσει ποικίλην καὶ γόνιμον δρᾶσιν καὶ καταλαμβάνει πολλὰ ἐν αὐτῷ ἀξιώματά. Οὕτω κατὰ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου 1956 ἐκλεγείς Ἀντιπρόεδρος τοῦ 1957 ἐγένετο Πρόεδρος τῆς Τάξεως τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῷ 1958 καὶ κατ' ἀκολουθίαν Συγκλητικὸς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Πρόεδρος τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ διὰ τοῦ νόμου 3197/1958 ἰδρυθέντος Ἀρχείου Ἐκδόσεως τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων. Πρόεδρος τῆς Συντάξεως τοῦ ἱστορικοῦ Λεξικοῦ (1975). Πρόεδρος τοῦ Γραφείου ἐπιστημονικῶν ὄρων καὶ νεολογισμῶν (1973 – 2 - 4 - 1975). «Ξένος ἐταῖρος» Socio straniero τῆς Accademia di scienze, lettere e arti di Palermo ἀπὸ 28 Ἰουνίου 1967. Μέλος Ἐφορευτικῶν Ἐπιτροπῶν ἄλλων Ἀρχείων κλπ. Πρόεδρος τὸ δεύτερον τῆς Τάξεως τῶν Γραμμάτων καὶ Καλῶν Τεχνῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν Συγκλητικὸς τοῦ ἔτους 1965. Ἐν συνεχείᾳ τὸ ἔτος 1967 Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας καὶ Πρόεδρος τὸ 1968 τοῦ Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. *Titi Livi ab urbe condita liber XXI ad verbum in graecum expressus*, Ἀθήνησι, 1901.

Τὸ πρῶτον ἔργον, ὅπερ τελειόφοιτος ὦν τοῦ γυμνασίου ὁ Ἑρρίκος Σκάσσης ἐδημοσίευσε χάριν τῶν μαθητῶν τῆς τελευταίας γυμνασιακῆς τάξεως. Τοῦτο ἀναγνώσας τότε ὁ Καθηγητὴς τῶν Λατινικῶν Γραμμάτων τοῦ Παν/μίου Σπ. Σακελλαρόπουλος συνεβούλευσε τὸν νεαρὸν συγγραφέα μέλλοντα νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν, ὅπως ἐξακολουθήσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας ἀσχολούμενος περὶ τὰ Λατινικὰ Γράμματα.

2. *Λατινικὸν Ἀναγνωσματάριον*, ἐν Ἀθήναις 1902. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχον καὶ περικοπὰς τοῦ Ἱστορικοῦ Εὐτροπίου μετὰ σχολίων ὑπέβαλε δευτεροετῆς ὦν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὁ συγγραφεὺς ὡς διδακτικὸν ἐγχειρίδιον διὰ τὰ Γυμνάσια καὶ ἐνεκρίθη διὰ μίαν πενταετίαν (1902-1907) ἐπαινεθὲν καὶ χαρακτηρισθὲν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν «ὡς τὸ πληρέστερον τῶν ὑποβληθέντων».

3. *Κριτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὰ Ἀθηναϊκὰ ἐκ τοῦ IB' καὶ IG' αἱ. ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως* (ἅτινα εἶχον δημοσιευθῇ ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ Περιοδικῷ «Ἀρμονία» τόμ. Γ' τοῦ 1902, σελ. 209-224 καὶ σελ. 273-293). Ἐν Ἀθήναις 1903 («Ἀθηναῖς» τόμ. ΙΔ' 1902, σελ. 493 ἐξ.).

Τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην κριτικὴν ἐργασίαν ἐδημοσίευσε δευτεροετῆς φοιτητῆς ὦν ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» καὶ ἀφεώρα εἰς τὴν ἀποκατάστασιν ὅκτῳ μέχρι τότε ἀνεκδότων κειμένων, ἅτινα ἐπήγαζον ἐκ τοῦ γνωστοῦ κώδικος Ἰσαὰκ τοῦ Μεσοποταμίτου καὶ τὰ ὁποῖα ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς σημασίας περιεῖχον καὶ λέξεις ἀθησαυρίστους. Εἰς ταῦτα (τὰ Ἀθηναϊκὰ), οὐ μόνον πολλάς ἐπήνεγκεν ἰδίας διορθώσεις ἀναμφισβητήτους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Παπαδόπουλον καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν γραμματικὸν καὶ ἐκδότην Γ. Ζηκίδην, ὅστις ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ («Ἀρμονία» τόμ. 2, σελ. 507) ἐδημοσίευσεν ἰδίας διορθώσεις, πολλάς τούτων, ὡς ἀπιθάνους, ὑπέδειξε. Μελετητῆς τοῦ κειμένου τούτου, καὶ κριτικὸς διορθωτῆς, ἐγένετο ἐν συνεχείᾳ καὶ ὁ Καθηγητὴς Γρηγ. Βερναρδάκης, ὅστις ἐν ἔτος μετὰ τὸν Ἑρρίκον Σκάσσην, τῷ 1903, ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει ἐδημοσίευσεν: «Ἀθηναϊκὰ τοῦ IB' καὶ IG' αἰῶνος Παπαδ.-Κεραμ. κρίνόμενα ὑπὸ Γρηγ. Βερναρδάκη», ἔνθα καὶ οὗτος εἰς τὸ κείμενον ἐπήνεγκε

διορθώσεις, αἵτινες συνέπιπτον πρὸς τὰς τοῦ νεαροῦ φοιτητοῦ, χωρὶς ὁμῶς νὰ ἔχη λάβει γνῶσιν τούτων, ὁ κράτιστος ἐκεῖνος Φιλόλογος. Τέλος περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἐπραγματεύθη καὶ ὁ παλαιὸς Γυμνασιάρχης Γ. Παπαβασιλείου (ἐν “Ἀθηνᾶς” τόμ. ΚΑ΄, 1909 σελ. 372 ἐξ.), ὅστις ἀναφερόμενος εἰς τὰς διορθώσεις τοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης ἀπεδέχθη καὶ ἐπῆνεσε ταύτας. Ἀλλὰ τὰς διορθώσεις ταύτας, τὰς πλείονας, αἵτινες ἐγένοντο βάσις τῆς διδακτορικῆς αὐτοῦ διατριβῆς, εἶχεν ἀποδεχθῇ καὶ ἐπαινέσει ὁ Σπ. Βάσης (ιδ. κατωτέρω).

4. Ὀθιδίου Ἡρωίδων Ἐπιστολὴ Χ. Ἀριάδνη Θησεΐ. Ἐν Ἀθήναις 1905 (Ἐπιστημ. Περιοδικὸν Φύσις). Πρόκειται περὶ παραφράσεως.

5. Ὀθιδίου Ἐπιστολὴ V. Οἶνῶν Πάριδι. Ἐν Ἀθήναις, 1905 (Ποικιλ. Ἡμερολ. Κατ. Ἡλιακοπούλου).

7. Ἀνακοινώσεις δύο, διεξοδικαί, ἐν τῷ Φιλοσοφικῷ Φροντιστηρίῳ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας Μαργ. Εὐαγγελίδη α) περὶ Ξενοφάνους καὶ β) περὶ τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος.

8. *Studia critica. Dissertatio inauguralis, ad summos in philosophia litterisque humanioribus honores rite impetrandos amplissimo philosophorum ordini obtulit Henricus Scassis Syrius.* Athenis, MCMVI. Εἶναι ἡ ἐναΐσιμος διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Σκάσσης, ἣτις προήλθεν ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 3 ἐργασίας, εἰς ἣν προσετέθησαν καὶ ἄλλαι κριτικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὰ Ἀθηναϊκά, καθὼς ἐπίσης καὶ τρεῖς διορθώσεις εἰς τρία χωρία τοῦ Σοφοκλέους, Εὐριπίδου καὶ Μουσαίου τοῦ Γραμματικοῦ, καὶ συντεταγμένη εἰς ἄσποντον λατινικὸν λόγον ὑπεβλήθη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν. Ἡ διατριβὴ ἐκρίθη ὑπὸ λίαν αὐστηροῦ εἰσηγητοῦ, τοῦ κρατίστου Λατινιστοῦ Σπυρίδωνος Βάση, ὅστις καὶ ἀπεδέχθη ταύτην μετ' ἐπαίνων μάλιστα χαρακτηρίζων τὰς διορθώσεις, ἄλλας μὲν ἀναμφισβητήτους, ἄλλας δὲ λίαν πιθανὰς καὶ προβάλλων τὴν τῆς διατριβῆς λατινικὴν λέξιν. Διὰ τὴν διατριβὴν ὁ Ἑρρίκος Σκάσσης μετριοφρόνως ἔγραψεν: *Hanc dissertationem, quamquam virium mearum infirmitatis non sum nescius, tamen animo libenti prolixoque composui academicos exterrarum nationum cives imitatus* (Πρόλογος διατριβῆς) καὶ ἐχαρακτῆριζεν ἑαυτὸν «tironem» (αὐτόθι).

9. *Lhomond de viris illustribus*, μετὰ βραχέος προλόγου λατινιστί. Ἐν Ἀθήναις 1905.

10. *Μετάφρασις ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τοῦ βίου τοῦ Καρδινάλιου Ἱερώνιμου Gotti*, σελ. Α'-ΙΔ'. Ἐν Ἀθήναις 1906. Τὸ ἐπιγραφικῶς λατινιστὶ συντεταγμένον τοῦτο ἔργον μετέφρασε καθηγητὴς ὢν καὶ Διευθυντὴς σπουδῶν ἐν τῷ Λεοντείῳ Λυκείῳ.
11. *Cornelii Nepotis vitae* (κατ' ἐκλογὴν). Κείμενον, σχόλια κλπ. Λεξιλόγιον Α', σελ. 1-48. Τεύχ. Β' σελ. 1-32. Ἐν Ἀθήναις 1916.
12. *M. Tulli Ciceronis somnium Scipionis*. Ἐν Ἀθήναις 1915.
13. *C. Iuli Caesaris de bello civili* (ἐκ τοῦ III, 82-104). Εἰσαγωγὴ περὶ τῶν στρατιωτικῶν παρὰ Ῥωμαίοις, Σχόλια κ.λ.π. Λεξιλόγιον. Ἐν Ἀθήναις 1915, σελ. I-VII καὶ 1-64.
14. *M. Tulli Ciceronis de re publica VI*. Μέρους Β'. Ἑρμηνευτικὰ ὑπομνήματα. Ἐν Ἀθήναις 1915, σελ. 1-84. Βιβλίον φιλοσοφικοῦ περιεχομένου (ἡ ἀρχαιοτάτη περὶ τοῦ κόσμου θεωρία παρὰ Πλάτωνι, Ἀριστοτέλει καὶ Στωϊκοῖς· ἀθανασία τῆς ψυχῆς). Ἰδ. καὶ ἀρ. 34.
15. *Quo tempore scripti et editi fuerint Ciceronis libri qui sunt de re publica*. Athenis MCMXV p. 1-25. Γραμματολογικὴ διατριβή, δι' ἧς πειράται ὁ συγγραφεὺς νὰ καθορίσῃ τὰ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ *de re publica* ἔργου τοῦ Κικέρωνος.
16. *Observationes criticae in wuosdam locos primi Ciceronis libri, qui est de divinatione*, Athenis MCMXV p. 1-18.
17. *Adnotationes criticae ad Ciceronis librum qui de fato inscribitur* Athenis MXMXV, p. 1-44. Τόσον ἐν τῇ προηγουμένῃ (16) ὅσον καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ταύτῃ ἐργασίᾳ, αἵτινες εἶναι γεγραμμένοι εἰς ἄψογον λατινικὸν λόγον, προτείνονται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἴδιαι διορθώσεις, ἡ προτιμῶνται διορθώσεις ἄλλων κριτικῶν ἢ γραφαὶ χφ. δεόντως ὁμῶς ὑπ' αὐτοῦ αἰτιολογούμεναι, ἐρμηνεύονται δὲ παραδεδομένοι γραφαὶ κατὰ γενομένων ἤδη διορθώσεων.
18. *De Macrobiani placitis philosophicis eorumque fontibus*. Athenis MCMXV 1-13. Ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ εἰς ἄψογον λατινικὸν λόγον γεγραμμένη πειράται ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐκθέσῃ τὰς φιλοσοφικὰς δοξασίας τοῦ Ἀμβροσίου Μακροβίου Θεοδοσίου, τοῦ γνωστοῦ παλαιοῦ ὑπομνηματιστοῦ τοῦ Ἐνυπνίου τοῦ Σκιπίωνος (*Somnium Scipionis*), ὅστις ἀναπτύσσει διὰ βραχέων καὶ συγκεκριαλιώνει ἐν τοῖς γνωστοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ τὰς θεωρίας τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων,

μάλιστα δὲ τῶν Νεοπλατωνικῶν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν φυσικὴν.

19. Παρατηρήσεις εἰς τὸν Θησαυρὸν τῆς Λατινικῆς γλώσσης. Ἐν Ἀθήναις 1917. Ἡ μνημειώδης αὕτη ἐκδοσις τοῦ γνωστοῦ *Thesaurus linguae Latinae* προπαρασκευάσθη διὰ τῆς συλλογῆς καὶ ταξινομήσεως τοῦ πλουσίου γλωσσικοῦ ὕλικου ὑπὸ τῶν μεγάλων κλασσικῶν φιλολόγων καὶ ἀπὸ τοῦ 1900 ἤρχισεν ἐκδιδόμενος *Auctoritate et Consilio*, ὡς γράφει, τῶν πέντε Ἀκαδημιῶν τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας καὶ δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι. Τὰ δὲ *Addenda et Corrigenda in Thesaurum linguae Latinae* τοῦ Ἑρρίκου Σκάσση, ἅτινα ἐδημοσεύθησαν κατὰ καιροῦς, ἐγένοντο πολύτιμα διὰ τὸν Th.l.L., ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῆς διευθύνσεως πρὸς τὸν συγγραφέα (ἴδ. κατωτέρω).

20. Ἀνασκευὴ τῆς εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως Θεοφ. Κακριδῆ. Ἐν Ἀθήναις 1918, σελ. 1-88.

21. *Audiat iterum et altera pars*. Ἐν Ἀθήναις 1918 (συνέχεια τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 20).

22. Τρίτη ἀπάντησις εἰς τὸν εἰσηγητὴν Θεοφ. Κακριδῆν. Ἐν Ἀθήναις 1920, σελ. 1-32 (συνέχεια τῶν ὑπ' ἀριθμ. 20, 21).

23. Ὁ Γεώργιος Γρατσιᾶτος καὶ ἡ πρὸς τὰ Λατινικὰ γράμματα σχέσις αὐτοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1919, σελ. 1-45.

24. Ὑπόμνημα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν περὶ τοῦ Γ. Γρατσιᾶτου. Ἐν Ἀθήναις 1919, σελ. 1-18 (ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 23).

25. Ν. Λιθαδᾶ, Ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος. Ἐν Ἀθήναις, 1922, σελ. 1-32. Εὐκόλως νοεῖται ὅτι τὰ ὑπ' ἀριθμ. 20-25 ἔργα εἶναι ἀνασκευαί, ἀπαντήσεις, ἔλεγχος κλπ., εἶναι δηλ. ἔργα ἐπιστημονικῆς συζητήσεως, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς τὸν τότε εἰσηγητὴν τῆς κριτικῆς Ἐπιτροπείας (20.21.22), εἰς τὸν συνυποψήφιον καὶ ἀντίπαλον φυσικὰ αὐτοῦ Γ. Γρατσιᾶτον (23.24) καὶ τὸν ὑποβαλόντα μετὰ τὴν διὰ πολιτικοὺς λόγους ἐπ' ὀλίγον ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἑρρίκου Σκάσση ἐκ τοῦ Παν/μίου (ὁμοῦ μετ' ἄλλων Καθηγῆτων, ὡς τοῦ Ι. Πολίτου, Σωκρ. Κουγέα, Κ. Τριανταφυλλοπούλου κ.ἄ.) ὑποψηφιότητα Ν. Λιθαδᾶν. Καὶ εἶναι μὲν τὰ ἔργα ταῦτα ἔλεγχος ἐπιστημονικὸς ἂνευ ἀμφιβολίας, ἀλλὰ ταυτοχρόνως εἶναι καὶ μακρὰ καὶ ἐπίμονος ἐπιστημονικὴ προσπάθεια ἀνατροπῆς καὶ ἀνασκευῆς κατὰ τὸν Ἑρρίκον Σκάσσην ἐσφαλμένων ἐπιστημονικῶν δοξασιῶν καὶ θέσεων καθόλου, καὶ ὡς ἐκ τούτου δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἀξιολόγου φιλολογικῆς συμβολῆς πραγματεῖαι.

26. *Δείγματα τρόπου συντάξεως Λατινοελληνικοῦ Λεξικοῦ ἀπὸ ἐλληνικῆς ἀπόψεως*. (Ἐπιστημον. Ἑπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ 1935-36, σελ. 209 ἐξ.).
27. *Δείγματα τρόπου συντάξεως Λατινοελληνικοῦ Λεξικοῦ ἀπὸ Ἑλληνικῆς ἀπόψεως* (Ἐπιστημον. Ἑπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν τοῦ 1938, σελ. 30-80).
28. *Anthologia Latina Christiana*. (Πρὸς χρῆσιν τῶν φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, τεύχος Α', σελ. 184). Ἐν Ἀθήναις 1936. Εἶναι ἔξοχος ἀνθολόγησις κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν διδασκτικῶν περικοπῶν ἐκ τοῦ Τακίτου, Πλινίου τοῦ Νεωτέρου, τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, τῶν Λατ. Ἀπολογητῶν (Μινουκίου Φήλικος, Τερτυλλιανοῦ, Κυπριανοῦ, Ἀρνοβίου, Λακταντίου) καὶ χριστιανῶν συγγραφέων (Ἰλαρίου, Ἀμβροσίου, Αὐγουστίνου κ.ἄ.), παρουσιάζουσα οὕτω πλήρη εἰκόνα τῶν πρώτων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ μέχρι τῶν νεωτέρων.
29. *Διορθωτικά εἰς Τάκτιον* (τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Γαρδίκου, ἐν Ἀθήναις 1939).
30. *Διορθωτικά εἰς Πλούταρχον*. (Τεσσαρακονταετηρίς Θεοφ. Βορέα, τόμ. Α', σελ. 105 ἐξ. Ἐν Ἀθήναις 1940). Πρόκειται περὶ χωρίου τοῦ Ρωμυλείου Νόμου (Πλουτ. β. Ρωμ. 22), τὸ ὁποῖον εἶχε καταπονήσει πολλοὺς φιλόλογους Ἑλλήνας καὶ ξένους (π.χ. τὸν Γερμανὸν Xylander, Κοραῖν, Γρηγ. Βερναρδάκη, κ.ἄ.). Τὴν προταθεῖσαν λοιπὸν διόρθωσιν τοῦ αἰνιγματώδους τούτου χωρίου κατὰ γενομένην συζήτησιν ἀπεδέχθη ἡ Φιλοσ. Σχολὴ καὶ ὁ Καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας Βασ. Φάβης ἐχαρκτήρισε ταύτην ὡς «palma» καὶ ξένοι, ὡς ὁ πολὺς Wenger κ.ἄ., λόγον εὐμενέστατον ἐποίησαντο (ιδ. κατωτέρω περὶ αὐτοῦ).
31. *Νέα ἔκδοσις Ἰουλίου Καίσαρος*, βελτίων καὶ ἐπηυξημένη (ἔτυχε τοῦ πρώτου βραβείου). Ἐν Ἀθήναις 1940, σελ. 108, μετὰ πινάκων I-X.
32. *Νέα ἔκδοσις Κορνηλίου Νέπωτος*, βελτίων καὶ ἐπηυξημένη (ἔτυχε τοῦ πρώτου βραβείου). Ἐν Ἀθήναις 1940, σελ. 136.
33. *Lhomond, De viris illustribus urbis Romae*, μετὰ ἐρμηνευτικῶν ὑπομνημάτων καὶ λεξιλογίου (ἡ ἔκδοσις ἔτυχε τοῦ πρώτου βραβείου). Ἐν Ἀθήναις 1953, σελ. 170.
34. *Νέα ἔκδοσις τοῦ Ἑνυπνίου τοῦ Σκιπίωνος*, βελτίων καὶ ἐπηυξημένη (προτάσσεται μακρὸς σχετικῶς πρόλογος περὶ τοῦ Κικέρωνος ὡς φιλοσόφου, περὶ τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ ἔργου *De re publica* μετὰ σαφοῦς ἱστο-

ρικῆς ἀνασκοπήσεως, περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου τούτου κλπ. Ἀναπτύσσονται ἐπίσης ἱκανὰ περὶ τῆς τύχης τοῦ ἔργου, καθὼς καὶ περὶ τῶν προσώπων τοῦ ἐξόχου τούτου διαλόγου, ἔτι δὲ ὑπάρχει εἰσαγωγή εἰς τὸ *Somnium Scipionis*, ὅπερ καταφαίνεται ὅτι συνετάχθη κατὰ τὸ Πλατωνικὸν ὑπόδειγμα Πολιτ. X 614 B). Ἐν Ἀθήναις 1950, σελ. 62. (Ἰδ. καὶ ἀριθμ. 14).

35. *Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης* (Μέρος Α', κυρίως Γραμματική, Μέρος Β', Συντακτικόν) τυχούσα τοῦ πρώτου βραβείου. Ἐν Ἀθήναις 1940, σελ. 278. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶχε παρουσιάσει εἰς συνεδρίαν τῆς Ὀλομελείας τῆς Ἀκαδημίας ὁ Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Ἰω. Καλιτσουνάκης (10 Ἰουν. 1943. Πρακτικ. Ἀκαδημ., τόμ. 18/1943, σελ. 125 ἐξ.), ὅστις μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐτόνιζε καὶ τὰ ἐξῆς: «... ἡ γραμματικὴ τοῦ Καθηγητοῦ Ἑρρ. Σκάσσης ...διακρίνεται τῶν μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν ἐκδοθεισῶν κατὰ τρία τινά: Πρῶτον περιλαμβάνει τὰ *τελευταῖα* γλωσσολογικὰ πορίσματα ὡς πρὸς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, δεύτερον συγκρίνει πλεισταχοῦ πρὸς τὰ Λατινικὰ τὰ ἀρχαῖα ἢ καὶ νεώτερα Ἑλληνικὰ καὶ τρίτον διὰ σημειώσεων καὶ ἄλλων τυπογραφικῶν διακρίσεων καθοδηγεῖ τὸν ἀναγνώστην ἢ τὸν φοιτητὴν εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἐκάστοτε ἀποσκοπούμενου».

36. *Δείγματα τοῦ νέου Λατινοελληνικοῦ Λεξικοῦ μας* (Περιοδ. Πλάτων, ἐν Ἀθήναις 1949, σελ. 282 ἐξ.).

37. *In Thesaurum linguae Latinae Addenda et Corrigenda* (Περιοδ. Πλάτων, ἐν Ἀθήναις 1950, σελ. 6 ἐξ.).

38. *In Thesaurum linguae Latinae Addenda et Corrigenda* (Περιοδ. Πλάτων, Ἐν Ἀθήναις 1951, σελ. 244 ἐξ.).

39. *In Thesaurum linguae Latinae Addenda et Corrigenda* («Ἀθηνᾶ», τόμ. ΝΖ' 1953, σελ. 229 ἐξ.).

40. *In Thesaurum linguae Latinae Addenda et Corrigenda* (Κανίσκιον Φαίδωνι Κουκούλε, Ἑπετηρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. ΚΓ' 1953, σελ. 92 ἐξ.). (Περὶ τῆς σημασίας τούτων διὰ τὸν Th. I.L. ἰδ. κατωτέρω).

41. *Patalene-Pallene* (Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ἐν Ἀθήναις 1953, σελ. 544 ἐξ.). Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς ὑπερμαχεῖ τῆς γραφῆς τῶν κωδίκων τοῦ Πλινίου τοῦ Πρεσβυτέρου (Nat. 37, 132) ἐναντίον τῆς διορθώσεως τοῦ Güthe, ὅστις προέτεινε (καὶ ἀπεδέχθη) Patalene ἀντὶ Pallene (Ü. Güthe, über den Astrios-Edelstein «Beilage zu den Denkschr. der Königl. bayer. Akad. der Wiss.», 1810, p.5 καὶ ἄρθρον τοῦ Nies ἐν PW RE

λ. *Asteria* στ. 1783-4."Ἄν καὶ ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ ἄλλων τε καὶ ὑπὸ νεωτέρων ἐκδοτῶν (Mayhoff ἔ.ἀ. 37, 122). Διὰ συνεξετάσεως παραλλήλων χωρίων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων (Ἀριστοτέλους, Νικάνδρου, Πλουτάρχου, Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ, Εὐσταθίου κλπ.) κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο.

42. *Ἡ Κρήτη καὶ οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς* (Ἀφιέρωμα εἰς Ἰωάν. Καλιτσουνάκη, Χρονικά, ἔτος Ζ', τεύχος III, σελ. 119. Ἡράκλειον Κρήτης 1953).

43. *Franz Skutsch, Ἐπίτομος εἰσαγωγή εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν (ἐτυμολογίαν)*. Μεταφρασθεῖσα, συμπληρωθεῖσα καὶ πλουτισθεῖσα διὰ προσθηκῶν, σημειώσεων, βιβλιογραφίας καὶ ἀλφαθητικοῦ πίνακος ὑπὸ Ἑρρίκου Ἀ. Σκάσσης (Παράρτημα τῆς Ἑπιστημ. Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν 1954 καὶ 1955). Ἐν τῇ ἐξελληνίσει ὁ συγγραφεὺς δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν μετάφρασιν μόνον, ἀλλ' ἐπήνεγκε πολλὰς διορθώσεις καὶ προσθήκας ἐν τῷ κειμένῳ καὶ ἐπὶ πλεον προσέθηκεν ἑκατὸν περίπου σημειώσεις (98 διὰ τὴν ἀκριβείαν) κατὰ τὰ νεώτατα τῆς γλωσσολογίας πορίσματα, οὕτως ὥστε αἱ σελίδες ἀπὸ δέκα ἕξ ἠυξήθησαν εἰς ἑνενήκοντα.

44. *Ἐπὶ τῇ δισχιλιετηρίδι τοῦ Ὀβιδίου*. (Ὁμιλία γενομένη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἑκτακτον συνεδρίαν τῆς 3ης Μαΐου 1958). Περιοδ. Πλάτων I, τεύχη Α-Β, 1958 σελ. 19-40.

45. *Δάντης καὶ Βεργίλιος*. (Ὁμιλία κατὰ τὴν ἑκτακτον συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῆς 10ης Μαρτίου 1966. Ἑπιστημ. Ἐπετηρ. Φιλολ. τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν 1965-1966, σελ. 435-447). Ἐν τῇ ὁμιλίᾳ ταύτῃ κατὰ ἄριστον τρόπον ἀναπτύσσει τὴν ὀργανικὴν, θὰ ἔλεγε τις, ἐξάρτησιν τοῦ Dante ἐκ τοῦ Ῥωμαίου Βεργιλίου, ἀλλ' ἐν τῷ ἄμα καὶ τὴν δημιουργικότητα καὶ πρωτοτυπίαν αὐτοῦ, ἀποδεικνύεται δὲ ἡ καταπληκτικὴ μορφή τοῦ Alighierieῖς τὸ νὰ συνθέσῃ ποίημα, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται «τὸ πρῶτον καὶ ἔν τινι ἀπόψει μοναδικὸν εὐρωπαϊκὸν ποιητικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ αἰσθητικὴν ἀξίαν ἴσῃν τουλάχιστον πρὸς τὰ ἀριστουργήματα τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος» κατὰ τὸν Auerbach, καὶ νὰ θεωρῇται οὕτως ὁ Dante εἰς τῶν γιγάντων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας.

46. *Studia Humaniora Perennia*. (Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθην. τόμ. 43 σελ. 154-179). Ὁ λόγος τοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης ὁ προεδρικὸς, ὅστις ἐξεφωνήθη κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας τῆς 28ης Δεκεμβρίου 1968.

Πραγματεύεται ἐν αὐτῷ κατὰ τρόπον μοναδικὸν πράγματι τὸ τόσον σπουδαῖον καὶ αἰώνιον θέμα: *Studia Humaniora Perennia*: Ἐξετάζων ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν τὸ θέμα τοῦτο καθορίζει σαφῶς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ καὶ καταδεικνύει ὅτι δικαιοματικῶς τὰ *Studia Humaniora* πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν δι' ἑαυτὰ τὴν ιδιότητα τοῦ *Perennis*.

47. Πρόλογος Προέδρου Ἀκαδημίας ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῶν 200 ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Chateaubriand (2-11-1968).

48. Παρουσίασις τῆς ἀνατυπώσεως τοῦ βιβλίου *Digesta Justiniani* τῶν P. Krueger-Th. Mommsen μετὰ προλόγου *Praemonitum* ὑπὸ Ἰω. Ν. Τριανταφυλλοπούλου.

49. Ἀνακοινώσεις καὶ παρουσίασις ὑπὸ Ἑρρίκου Σκάσση τῆς μελέτης τοῦ ἐκ Κύπρου διδάκτορος Θεοδ. Παπαδοπούλου (Πρακ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν τόμ. 27ος) *Africanobyzantina*.

50. Διάφορα ἄρθρα ἐν ταῖς Ἑγκυκλοπαιδείαις (Ἐλευθερουδάκη, Πυρσοῦ), ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐν διαφόροις περιοδικοῖς.

51. *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς Γλώσσης*. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 1ος 1969, σελ. XXXI+401, τόμ. 2ος 1972-1975, σελ. 403-702.

Εἶναι ἡ μνημειώδης Γραμματικὴ τοῦ κρατίστου Λατινιστοῦ καὶ μεγάλου Διδασκάλου τὸ ἐπιστέγασμα μακροτάτης διδακτικῆς πείρας εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς παιδείας τῶν Ἑλλήνων καὶ καρπὸς ὥριμος συστηματικῆς καὶ ἀκαταπονήτου περὶ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν μελέτης καὶ ἐρεῦνης. Ἔργον βίου, θὰ ἔλεγέ τις, ἀποτελούμενον ἐξ XXX+702 σελίδων (τ. I, σελ. XXX+401, τ. II, σελ. 301), ἐνθα ἐξετάζονται τὰ φαινόμενα τῆς Λατινικῆς γλώσσης μεγάλης χρονικῆς ἐκτάσεως ἥτοι ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρχῶν αὐτῆς ἕως τὸ 700 μ.Χ. Στηριζόμενος οὐ μόνον εἰς τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ οὐχὶ σπανίως καὶ εἰς τὸν μεταγενέστερον Λατινισμόν καὶ ἔχων πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ νεώτερα γλωσσολογικὰ πορίσματα ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα τοῦ Λατινικοῦ λόγου καὶ ἐπὶ τῇ θάσει τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας παραβάλλει ταῦτα καὶ πρὸς τὰ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας ἑλληνικῆς. Οὕτως ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ πρώτου τόμου, ἐν τῷ φθογγολογικῷ, ὅπερ ἐκτείνεται ἀπὸ σελ. 1-50 (ἀριθμ. [§] 25) ἀναπτύσσονται διεξοδικῶς καὶ κατὰ λίαν πρωτότυπον τρόπον τὰ περὶ γραμμάτων, τονισμοῦ (ἐντατικοῦ ἢ δυναμικοῦ), συλλαβισμοῦ, σημείων στίξεως, φωνηέντων, διφθόγγων καὶ περὶ τῆς φω-

νητικῆς καθόλου, ἅπαντα δηλ. τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Γραμματικῆς, ὅπερ «ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πάσης ἐτυμολογίας, καὶ δὴ καὶ πάσης ταυτίσεως καὶ παντὸς χωρισμοῦ τῶν παραβαλλομένων γλωσσικῶν στοιχείων», ὥς ὀρίζει σαφῶς ὁ Χατζιδάκις (Α' 118). Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει, τῷ ἐτυμολογικῷ, ὅπερ καταλαμβάνει τὰς σελ. 51-74 (ἀριθμ. [§] 8) μετὰ τῆς αὐτῆς ἐξαντλητικῆς ἐρεύνης ἀναπτύσσονται, πρῶτον τὰ τῆς παραγωγῆς: Α' τρόπος παραγωγῆς; 1 ἐπιθήματα ἀπλᾶ, 2 ἐπηυξημένα, 3 ἡνωμένα. Β': 1 οὐσιαστικά. 2 ἐπίθετα. Α' ἐκ ρημάτων διὰ ἐπιθήματος, Β' ἐξ ὀνομάτων διὰ τοῦ ἐπιθήματος, 3 ρήματα: α) θαμιστικά: β) ἐναρκτικά, γ) ἐφετικά, δ) ὑποκοριστικά καὶ δεύτερον τὰ τῆς συνθέσεως (σύνθετα): α) ἐσωκεντρικά, β) ἐξωτερικά πτωτικά σύνθετα 1. συζευκτικά ἢ συνδετικά 2. προσδιοριστικά ἢ ὀριστικά 3. κτητικά κλπ. καὶ πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς γραμματικῆς γλωσσικὰ φαινόμενα. Διὰ τῆς παραβολῆς δὲ πολλῶν παραδειγμάτων Λατινικῶν τε καὶ Ἑλληνικῶν πολλὰ συνάγονται διὰ τὴν σχέσιν τῶν δύο τούτων γλωσσῶν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς. Ἐν τῷ κυριωτέρῳ τρίτῳ τέλος μέρει τοῦ πρώτου τόμου, τῷ τυπικῷ, ὅπερ ἐκτείνεται ἀπὸ σελ. 75 ἕως 401 (ἀριθμ. παραγρ. [§] 117) μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἀκαταπονήτου μόχθου καὶ τῆς αὐτῆς βαθυτάτης γνώσεως τῶν γλωσσικῶν φαινομένων γίνεται συστηματικὴ ἀνάλυσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Οὕτω γίνεται χωρισμὸς καὶ διαπραγματεύσεις κατ' ἄριστον τρόπον: I κλίσις ὀνομάτων: οὐσιαστικά καὶ ἐπίθετα 1 γένος (genus), πτώσεις (casus), ἀριθμὸς (numerus), ἐλλειπτικά κατ' ἀριθμὸν (defectiva numero) κλπ., πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ὄνομα, τὸ ἐπίθετον καὶ τὴν ἀντωνυμίαν. II Τὸ ρῆμα: προεισαγωγικαὶ παρατηρήσεις. Α' verbum finitum. 1 πρόσωπον (persona), 2. ἀριθμὸς, 3. ἔγκλισις, 4 χρόνος (tempus), 5. διάθεσις ἢ φωνὴ τοῦ ρήματος (genus verbi), πίναξ τοῦ τρόπου ἐνεργείας καὶ τῶν χρονικῶν βαθμίδων. Β' verbum infinitum κλπ., πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ρῆμα. III particulae (μόρια, τ. ἔ. partes indeclinabiles): Α' ἐπιρρήματα (adverbia), Β' προθέσεις (praepositiones), Γ' σύνδεσμοι (conjunctiones) κλπ. καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ἄκλιτα μέρη τοῦ λόγου. Γίνεται δὲ ἡ ἀνάπτυξις ἀπάντων τῶν στοιχείων τούτων τοῦ Γ' μέρους ἐν ἀναφορᾷ καὶ πρὸς τὴν Ἀρχαίαν καὶ Νέαν Ἑλληνικὴν καὶ τὰς Ἰαπετικὰς γλώσσας καὶ διὰ πολλῶν, ὥς πάντοτε, παραδειγμάτων ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων καὶ τοῦ μεταγενεστέρου ἔτι Λατινισμοῦ παρακολουθοῦνται πληρέστατα οἱ διάφοροι τύποι καὶ ἡ ἐξέλιξις αὐτῶν καὶ οὕτω παρέχεται

πλήρως ἡ γνώσις τοῦ κυριωτέρου τούτου μέρους τῆς Γραμματικῆς, τοῦ τυπικοῦ.

Ὁ δεύτερος τόμος δὲν εἶναι ἀπλῶς συμπλήρωμα καὶ κλείς μόνον τοῦ ὅλου ἔργου, ἀλλὰ συγγραφή μερίστης προσφορᾶς καὶ ἀξίας· συντεταγμένος καὶ οὗτος κατὰ τὴν γνωστὴν ἀκριβολόγον καὶ ἐξαντλητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεμάτων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως περιλαμβάνει τὰς ἐξῆς ἐνότητες: I. παραρτήματα. Ταῦτα ἐκτείνονται ἀπὸ σελ. 403 ἕως 407 (ἀριθμ. [§] 3), ἔνθα ἐξετάζονται: τὸ ρωμαϊκὸν ἡμερολόγιον (διὰ μακρῶν ἔγραψεν, ὡς δηλοῖ ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ περιοδικῷ «Πλάτων» [τ. ΙΘ', σελ. 3-16], προσαρτᾷ ὁμως εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου σαφὴ πῖνακα ἡμερολογίου), εἶτα: α) Ρωμαϊκὰ κύρια ὀνόματα: Notae (Compendia Vocum), ἥτοι προωνύμια συντετμημένα, β) ὀνόματα ἀρχῶν (ἀξιωμάτων, διακρίσεων), δογμάτων καὶ ψηφισμάτων (συγκλήτου, δήμου, πληθὺς), γ) βραχυγραφίαι (συντμήσεις) διάφοροι: 1. Ἐν τῇ ἐπιστολογραφίᾳ, 2. ἐν εὐχαῖς τυπικαῖς, 3. ἐν ψηφοφορίαις δικαστῶν, 4. ἐπὶ ἀριθμῶν (ἀριθμητικῶν βασικῶν σημείων), νομισμάτων, μέτρων θάρους, ἐπὶ προσδιορισμοῦ χρόνου (χρονολογία), 6. συμπληρωματικαὶ βραχυγραφίαι ἐν κειμένοις καὶ ἐπιγραφαῖς.

II. Προσθήκαι καὶ διορθώσεις, αἵτινες ἐκτείνονται ἀπὸ σελ. 409-462 (ἀριθμ. [§] 19) καὶ δὲν εἶναι ὡς ἀπλῶς ἐπιγράφονται, ἀλλὰ ἐργώδης ἔρευνα μερίστης ὠφελείας καὶ φιλολογικῆς ἀξίας, ἅτε ὑπαρχόντων ἐν αὐταῖς πλὴν τοσοῦτων ἄλλων καὶ πλῆθους μεγάλου γραμματικῶν τύπων, ἐτυμολογιῶν καὶ ἄλλων πλείστων ὀξυτάτης ἐρεῦνης καὶ φιλολογικῆς ἐμπειρίας γλωσσικῶν παρατηρημάτων, ἅτινα προτείνονται ὡς προσθήκαι καὶ διορθώσεις. Ὑπάρχουσι πλείσται παραπομπαὶ εἰς τοὺς λοιποὺς συγγραφεῖς, εἰς ἐπιγραφικὰ μνημεῖα καὶ εἰς τὰ σπουδαιότατα καὶ ἀξιολογούμενα συγγράμματα, δοκίμια, ἐργασίας κύρους, ὡς καὶ εἰς τὰ δόκιμα καὶ ἀκριβῆ λεξικά. Καὶ τρίτον τμήμα τοῦ δευτέρου τόμου ἀποτελοῦν τὰ: III. Ἐπισημειώματα, ἅτινα ἐκτείνονται ἀπὸ σελ. 463-700 (ἀριθμ. [§] 19). Ἐν αὐτοῖς, ἂν καὶ ὑπάρχουσιν ἔτι μέχρι τῆς σελ. 468 ὠρισμένοι προσθήκαι καὶ διορθώσεις τῆς αὐτῆς ὀξυνοίας καὶ φιλολογικῆς σπουδαιότητος πρὸς τὰς προηγουμένας, τὸ πλεῖστον καταλαμβάνεται ὑπὸ τῶν πινάκων, οὓς συνέταξε μετὰ τῆς αὐτῆς λογικῆς τάξεως καὶ τῆς μοναδικῆς φιλολογικῆς πληρότητος, ἥτις χαρακτηρίζει τὸν Ἑρρῖκον Σκάσσην, καὶ κατεχώρισεν αὐτοὺς κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ εἶναι λίαν ὠφέλιμοι εἰς τοὺς μελετητάς, ἅτε βοηθοῦντες αὐτοὺς εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν λημμάτων εὐκόλως

καὶ ἐπακριβῶς. Οὕτω οἱ πίνακες εἶναι: I πίνακες πραγμάτων, εἰς οὓς ὑπάρχονται: α) Πίναξ ὄρων Ἑλληνικῶν ἀπὸ σελ. 469-484, β) Πίναξ ὄρων λατινικῶν καὶ ξένων γλωσσῶν ἀπὸ σελ. 480-484. II. α) Πίναξ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν λέξεων (σελ. 485-492), β) Πίναξ μεταγενεστέρων καὶ Νεοελληνικῶν λέξεων (σελὶς μόνη 492), III Πίναξ Ἰταλικῶν γλωσσῶν (σελ. 493-494), IV. Πίναξ Ρωμανικῶν γλωσσῶν (σελ. 494), V. Πίναξ ἄλλων γλωσσῶν (σελ. 495). Ἐν συνεχείᾳ ἐκτείνεται ὁ μακρότατος Index Verborum (Πίναξ λέξεων, σελ. 496-643), ὅστις εἶναι αὐτὸς καθ' αὐτὸν ἐξοχὸν τοῦ Ἑρρίκου Σκάσση ἔργον, θησαυρὸς πράγματι λεξιλογικὸς περιέχων μέγαν ἀριθμὸν λατινικῶν λέξεων καὶ φράσεων καὶ δὴ καὶ σπανίων. Τινὲς μάλιστα τῶν λέξεων τούτων εἰλημμένοι ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου λατινισμοῦ (Δυτ. Πατέρας τῆς ἐκκλησίας κλπ.) θεωροῦνται εἰσέτι ἄθησαύριστοι. Ἐν σελ. 643 ἐπὶ σαφοῦς γεωγραφικοῦ χάρτου, λατινιστὶ τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων, τῶν ὁρέων, τῶν θαλασσῶν, κλπ. σημειουμένων, ὑπάρχει ἡ Antiqua Italia. (δηλ. χάρτης τῆς Ἀρχαίας Ἰταλίας). Ἀκολουθοῦν εἰς: Πίναξ βραχυγραφικὸς τῆς βιβλιογραφίας (σελ. 645-646). Πίναξ ἐπιστημῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων (σελ. 647-653). Βιβλιογραφία Α' καὶ Β' τόμου (σελ. 665-688) καὶ ἐν τέλει, ὕψιστον δεῖγμα εὐθύνῃς καὶ πάθους διὰ τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀλάθητον, ἀκολουθοῦν τὰ παροράματα καὶ ἐπανορθώσεις τοῦ Α' καὶ Β' τόμου. Τοιαύτη ἡδιάρθρωσις καὶ ἡ καθόλου ὕλη τῆς Ἱστορικῆς Γραμματικῆς τῆς Λατινικῆς Γλώσσης. Ἐν τῷ ἐξαιρέτῳ τούτῳ ἔργῳ δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἴδωμεν τὰ ἀπαράμιλλα χαρίσματα τοῦ Ἑρρίκου Σκάσση: τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν, τὴν κλασσικὴν τελειότητα, τὴν Λατινικὴν περιεκτικότητα καὶ βραχύτητα, τὴν ἐξαντλητικὴν, ἀλλὰ τόσον ἀπαραίτητον διὰ τοὺς φιλολόγους λεπτομέρειαν, τὸ βάθος καθόλου τῆς ἀναπτύξεως τῶν γλωσσικῶν φαινομένων κ.ἄ.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ἑρρίκου Σκάσση θὰ ἡδύνατο νὰ λεχθῇ ὅτι προβάλλει εἰς τὴν παγκόσμιον βιβλιογραφίαν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ὡς λαμπρὸν δημιούργημα καὶ μέγας ἔπαινος τῆς Ἑλληνικῆς κλασσικῆς ἐπιστήμης διὰ τὴν γενναίαν ταύτην προσφορὰν αὐτῆς εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Δι' ἐπιτροπῆς τῶν Παν/κῶν Καθηγητῶν Ἑμμανουὴλ Πεζοπούλου, Ἀντ-

νίου Χατζῆ θραδύτερον δὲ καὶ Χρίστου Καπνουκάγια καὶ Ἰω. Σταματάκου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης προητοιμάσθη ἐκδοσις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Δημητράκου. Ἐξ αὐτῶν ἐξεδόθησαν: Πλάτωνος διάλογοι, τόμοι δύο (Πρωταγόρας, Εὐθύδημος, Γοργίας, Λάχης). Θεοκρίτου εἰδύλλια τόμ. δύο (τόμος Ι. Θεόκριτος, τόμ. ΙΙ, Θεοκρίτου ἀμφισβητούμενα, Ψ. Θεοκρίτεια, Μόσχου καὶ Ψ. Μόσχου, Βίωνος καὶ Ψ. Βίωνος, ἐκ τῶν βουκολικῶν τὰ σφζόμενα ἀποσπάσματα, Τεχνοπαίγνια). Ἡροδότου (τόμ. 1, βιβλ. πρῶτον. Θουκυδίδου (τόμ. 1, βιβλ. πρῶτον καὶ δεύτερον). Ξενοφῶντος Ἑλληνικά τ. 1. Πλουτάρχου, Βίοι παράλληλοι (τόμ. 2: τόμ. Ι, Θησεύς, Ρωμύλος, Λυκοῦργος, Νουμᾶς. Τόμος ΙΙ. Σόλων, Ποπλικόλας, Θεμιστοκλῆς, Κάμιλλος). Πρὸς τούτοις καὶ: Διγενῆς Ἀκρίτας (τόμ. 2), Χρονικὸν Μορέως (τόμ. 1).

Τέλος ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἐποιήσατο διαφόρους ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις καὶ παρουσίασε βιβλία εἰδικῆς φύσεως.

ΜΝΕΙΑΙ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΚΑΣΣΗ

Ἰκαναὶ εἶναι αἱ μνεῖαι καὶ αἱ κρίσεις περὶ τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης καὶ τῆς συμβολῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Κλασσικὴν Φιλολογίαν. Τούτων ὀλίγα τινὰ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα:

1. Martin Schanz, *Geschichte der Römischen Literatur*, München 1927. (Ἐν τῇ μεγίστῃ ταύτῃ καὶ ἀρίστῃ Ρωμαϊκῇ Γραμματολογίᾳ μνημονεύεται ὁ Ἑρρίκος Σκάσσης, ἐν I. Teil, σελ. 516).
2. N.I. Herescu, *Bibliographie de la Litterature Latine*, Paris 1943 (ἐν p. 111 καὶ p. 119 καὶ 362. Σημειώτεον ὅτι ὁ Herescu ἀναγράφει, ὡς δηλοῖ τοῦτο σαφῶς, ἔργα ἐκλεκτικῶς τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας μέχρι τοῦ 1940).
3. Σπ. Σακελλαροπούλου, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τῶν Λατινικῶν Γραμμάτων*, Ἀθῆναι, 1915. (Ἐν σελ. 244 καὶ 249).
4. *Deutsche Literaturzeitung* 1916 σελ. 444, (Sachs)· περὶ τῶν ὑπ' ἀριθμ. 16 καὶ 17 ἔργασιων γράφει σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ Sachs καὶ τὰ ἐξῆς: «μεταχειρίζεται (ὁ Σκάσσης) ἐν ταῖς πραγματείαις αὐτοῦ τὴν Λατινικὴν καὶ δὴ καὶ Λατινικὴν οὐχὶ βεβιασμένην ἀλλ' ἐκπηγάζουσιν ἐκ τῆς βαθείας γνώσεως τῆς γλώσσης τοῦ συγγραφέως, περὶ οὗ πραγματεύεται (τοῦ Κικέρω-

νος δηλ.) παρέχουσιν τὸ ἐνδόσιμον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶναι μαθητὴς τοῦ Bücheler ἢ τοῦ Vahlen. Διότι καὶ πολὺπλοκοὶ ἔτι φράσεις χρησιμοποιοῦνται μετὰ δεξιότητος, ἣν κέκτηται μόνον ἐκεῖνος, εἰς ὃν αἱ φράσεις αὗται ἐγένοντο αἷμα καὶ σὰρξ. Προσπαθεῖ νὰ παράσχη ἀκριβῆ καὶ ἐχέφρονα τοῦ κειμένου ἐρμηνείαν... ἐπιλαμβάνεται τῆς διορθώσεως τοῦ ἀμφιβόλου χωρίου δι' ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλῆς παλαιογραφικῆς εὐλογοφανοῦς καὶ λογικῆς σκέψεως... ποιεῖται ἐπιτυχῇ παρατήρησιν.... Ἄλλη σημαντικὴ παρατήρησις.... ἐχειρίσθη πρὸ παντὸς μετὰ δεξιότητος ζητήματα παρουσιάζοντα πραγματικὰς δυσχερείας... Ὁφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλλάδι ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἱκανοὺς ἀντιπροσώπους ἐργαζομένους σοβαρῶς, προθύμως δὲ καὶ ἀποτελεσματικῶς εἰσδύοντας εἰς τὰ μυστήρια καὶ τὰ βάθη τῆς ἐπιστήμης».

5. *Deutsche Berliner Philolog. Wochenschrift* 1916, S. 1142 (Klotz). Περὶ τῶν ὑπ' ἀριθμ. 16 καὶ 17 ἐργασιῶν γράφει: μεταξὺ ἄλλων: «Aber es wäre ungerecht wollte man derartige Entgleisungen als charakteristisch bezeichnen. Seine sprachliche Erklärung ist oft fein und scharfsinnig. Selten verteidigt unmögliches.... Falsch ist seine Erklärung von fat. 35, wo non scil. dicta sunt zu verstehen sind.... Besonders gelungen scheint mir die Behandlung von fat. 27, wo er mit Recht die üble, aber meist gebilligte Konjektur von Turnebus ablehnt.... Das ist sehr wohl möglich. Jedenfalls hat der Verf. den rechten Weg gewiesen. Dasselbe gilt für die sehr schwierige Stelle fat. 44 wo er mit Recht [noh]sine viso antecedente empfiehlt... und ebenso weiter si omnia[fato] fierent ejus modi. In dem Mittelstück hat er den Sinn richtig erkannt; κλπ.»

6. Albert Von, Cicéron, *Traité du Destin* (δηλ. de fato), Les Belles Lettres, Paris 1950. (Εἰσαγωγή σελ. I-LXIV. Κεῖμ. Μετάφρ. ἀνὰ σελ. 25, Fragm. σελ. 4. App. σελ. 14, Πίν. σελ. 5). Ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 17 ἔργου τοῦ Ἑρ. Σκάσσης (Adnotat. Critic. ad Cic. libr. qui de fato inscr.) ἐν σελ. LVII γράφει ἱκανά: L' Auteur ('Ο Σκάσσης) y examine près d' une quarantaine de passages avec un sens critique très averti au service d' une tendance généralement conservatrice et aboutit à des solutions le plus souvent naturelles et plausibles, mais parfois aussi trop ingénieuses et auxquelles nous n' avons pas toujours cru devoir nous ranger· καὶ ἐν σελ. LX: «Skassis propose de lire»: Ne illa quidem vera esset: cepit etc. καὶ προσθέτει: «Nous arrivons au même résultat» καὶ εἰσάγει τὴν ἀνάγνωσιν (γρα-

φήν) τοῦ Ἑρ. Σκάσσης εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τοῦ στερεοτύπου.

7. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung (=SZ r.A.) Bd. 60 (1940) S. 320: Errikos A. Skassis, Διορθωτικά εἰς Πλούταρχον, Τεσσαρακονταετηρίς Θεοφίλου Βορέα 105-108. Athen, «Pyrsoy» 1939. «Nach eingehendem Referat über zahlreiche frühere Vorschläge gibt (Skassis) für den Bericht Plutarch über das Ehescheidungs-gesetz des Romulus» καὶ καταλήγει διὰ τῶν ἑξῆς: «Damit fiele der ziemlich rätselhafte Verstopfungsgrund κλειδῶν ὑποβολῇ ganz weg, es blieben nur Giftmischerei, Kindesunterschlebung und Ehebruch. H. Kreller».

8. Probleme des römischen Ehe-rechtes, ἐν Scritti in onore di Contardo Ferrini pubblicati in occasione della sua beatificazione, vol. IV (1949), σελ. 133 ἑξ. Ὁ Fritz Schwing, τακτικὸς Καθηγητὴς τοῦ Δικαίου ἐν τῷ Παν/μίῳ τῆς Βιέννης, γράφει μεταξὺ ἄλλων διὰ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 30 ἐργασίαν Διορθωτικά εἰς Πλούταρχον: «Sehr beachtlich ist die von Errikos A. Skassis Διορθωτικά εἰς Πλούταρχον, Τεσσαρακονταετηρίς Θεοφίλου Βορέα (Athen 1939) 105 ff. Mit guten Gründen vorgeschlagene Lesung:.... ἐπὶ φαρμακείᾳ τε καὶ παίδων ὑποβολῇ. Vgl. dazu S(avigny) S(tiftung) 60, 320».

9. Leopold Wenger (Καθηγητὴς τοῦ δικαίου, μέλος τῆς Αὐστριακῆς Ἀκαδ. τῶν Ἐπιστημῶν) Die Quellen des Römischen Rechts, Wien 1953. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Denkschriften der Gesam-takademie, Band 2), σελ. 194, σημ. 155: «Vgl. etwa aus den Bruns gesammelten leges regiae (S. 6, Z. 9) Plut. Rom. 22 Zur Ehescheidung im ältesten Recht: Ἐθηκε δὲ καὶ νόμους τινάς (ὁ Ρωμύλος, ὃν σφοδρὸς μὲν ἔστιν ὁ γυναικὶ μὴ διδοὺς ἀπολείπειν ἄνδρα, γυναῖκα δὲ διδοὺς ἐκβάλ-λιν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν, wobei stets merkwürdig die Folge der Schlüsselfälschung, und die Konjektur φαρμακείᾳ τε καὶ παίδων ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν (Scheidungsgründe: Giftmischerei, Kinderunterschlebung, Ehebruch) viel für sich hat: Errikos A. Skassis, Διορθωτικά εἰς Πλούταρχον, τεσσαρακονταετηρίς Θεοφίλου Βορέα 105 ff. (Athen 1939); s. Kreller S.Z. 60, 320 (ιδ. ἀνωτέρω).

10. Thesaurus Linguae Latinae (Direktion) München, den 30-7-51. Ἡ Διεύθυνσις τῆς Συντάξεως τοῦ μνημειώδους τούτου ἔργου, εἰς ἣν ἐστάλη παρὰ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Teubner τὸ ὑπ' ἀρ. 37 δημοσίευμα (In Thesau-

rum Linguae Latinae Addenda et Corrīgenda, περιδ. Πλατ. 1950) διὰ τοῦ Dr. W. Ehlers, Ἀρχισυντάκτου, ἐξεφράσθη λίαν εὐμενῶς διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην δι' ἐπιστολῆς σταλείσης ὅλως αὐθορμήτως ὑπ' αὐτοῦ, ἐν ἣ σὺν τοῖς ἄλλοις ἐγραφεν... «Wir nehmen an Ihren Nachträgen und Verbesserungen das grösste Interesse und wären Ihnen sehr verbunden, wenn Sie und auch die Fortsetzungen zukommen lassen wollten».

11. Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς Γλώσσης τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἑρρίκου Σκάσση. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς γραμματικῆς ὁ πρῶν Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καὶ νῦν Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Μιχ. Στασινόπουλος ἐν τῇ «Νέα Ἑστία» ΜΔ' 1970, τόμ. 87, σελ. 196-197, γράφει σὺν τοῖς ἄλλοις περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ τάδε: «Λίγοι ἄνθρωποι ἔχουν τόσο στενὰ συνδέσει τὸ ὄνομά τους μὲ ἓνα ὀρισμένον τομέα γνώσεων, ὥστε τὸ ὄνομά τους καὶ μόνο νὰ ἔχη γίνει συνώνυμο μὲ αὐτὸν τὸν τομέα. Ὅπως πολὺ καιρὸ Λαογραφία ἐσήμαινε Πολίτης, Γλωσσολογία ἐσήμαινε Χατζιδάκις, ἔτσι καὶ Σκάσσης γιὰ πολλὰς γενεὰς Ἑλλήνων, παλαιῶν καὶ νέων, νεωτάτων ἀκόμη μαθητῶν Γυμνασίου, σημαίνει Λατινικὴ καὶ Λατινικὴ σημαίνει Σκάσσης... καὶ ἔφερε στὸ φῶς τὸν λαμπρὸ καρπὸ τῆς νίκης του, ἓνα «χαλκοῦ (καὶ ἀνθρώπων) διαρκέστερον μνημεῖον».

12. Γνώμη τοῦ Διον. Ζακυθνοῦ Καθ. Παν/μίου Ἀκαδημαϊκοῦ περὶ τοῦ Ἑρρίκου Σκάσση. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφερθῇ καὶ ἡ τοσοῦτον χαρακτηριστικὴ καὶ ἀποφθεγματικὴ γνώμη τοῦ Καθηγ. καὶ Ἀκαδημ. Διον. Ζακυθνοῦ περὶ τοῦ Ἑρρίκου Σκάσση. Ὅτε ὁ Πρόεδρος κ. Μιχ. Στασινόπουλος ἔλεγε περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς ὅτι Σκάσσης σημαίνει Λατινικὴ καὶ Λατινικὴ σημαίνει Σκάσσης, ὁ Διον. Ζακυθνὸς παρετήρησεν χαρακτηριστικῶς τὰ ἑξῆς:

«Κύριε Πρόεδρε,

Εἶπατε ὅτι Σκάσσης σημαίνει Λατινικὰ καὶ Λατινικὰ σημαίνει Σκάσσης. Ἀλλὰ θέλω νὰ παρατηρήσω ὅτι Σκάσσης δὲν σημαίνει μόνον Λατινικὰ, διότι ὁ ἀγαπητὸς Διδάσκαλος καὶ Συνάδελφος Σκάσσης ἔχει εὐρεῖαν Ἑλληνικὴν παιδείαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐξήλευον οἱ κράτιστοι τῶν Ἑλλήνων Φιλολόγων».

13. Ἑρρίκου Ἀντ. Σκάσση. Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς Γλώσσης. Παρουσίασις ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ (συνεδρία 9 Ἰουνίου 1977, Προεδρία Πέτρου Χάρη).

Ὁ Γενικός Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλος ἐξόχως ἐπικαίρως καὶ ἀκριβέστατα παρουσίασε τὸ μνημειῶδες αὐτὸ ἔργον τοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης. «Εἰς ἐποχὴν, ἐτόνισεν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ κλασσικὰ γράμματα, ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ, ἐκδιώκονται ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ Γυμνάσια, τὸ γεγονὸς τῆς ἐκδόσεως ἑνὸς τόσοῦν περισπουδάστου ἔργου ἀποτελεῖ καλὸν οἰωνόν... Ὅμως Γυμνάσια δίχως κλασσικὰ γράμματα δὲν δικαιοῦνται νὰ φέρουν τὸ ἐνδοξον τοῦτο ὄνομα, ἡ δὲ Ἑλλάς, ὁ τόπος τοῦ κλασσικοῦ πνεύματος, δὲν δύναται νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον δίχως τὰ κλασσικὰ γράμματα. Ἡ κλασσικὴ παιδεία ἀποτελεῖ βιολογικὴν ἀνάγκην διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Εἰς τὴν κρίσιμον λοιπὸν αὐτὴν στιγμὴν ἢ προσφορά τοῦ ἔργου τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης ἀποτελεῖ γεγονὸς μεγάλης σημασίας... δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων εἰς τὸν τόπον μας. Τέλος ἡ διάταξις τῆς ὕλης ἔχει γίνεῖ κατὰ τρόπον συστηματικὸν καὶ μεθοδικόν, αἱ δὲ παραπομπαὶ εἰς τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς ὑποβασιάζουν τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τῆς Λατινικῆς γλώσσης, ἔτσι, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ ἔχῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ κλασσικὴ αὐτὴ γλῶσσα ἀναδύεται μέσα ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς τῆς.»

14. Ἑρρίκου Ἀντ. Σκάσσης Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης, τόμος δεύτερος. Ἐν Ἀθήναις 1972-1975. “Ὅπως καὶ ὁ πρῶτος τόμος, γράφει ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Κωνστ. Γ. Μπόνης (κριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν δελτίον «Θεολογία» τ. ΜΗ 1977, σελ. 426-432), οὕτω καὶ ὁ ἀνὰ χεῖρας ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, πρωτοτύπου μεθοδεύσεως, ἀξιοθαυμάστου ἐκθέσεως τῆς ὕλης καὶ ἀξιολογικοῦ ἀκριβολόγου διατυπώσεως ὁρισμῶν, ἐννοιῶν καὶ λέξεων. Ὁ γεραρὸς τῶν κλασσικῶν γραμμάτων σκαπανεύς, «κύκνος ὡς γέρων» κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ἐξαίρει διὰ τοῦ ἔργου του τὴν πολλαπλὴν ἀξίαν τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ ἅμα καθοδηγεῖ πάντα φιλομαθῆ ἀρεσκόμενον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς κλασσικῆς παιδείας, ἥς ἀναπόσπαστον τμῆμα ἀποτελεῖ καὶ ἡ Λατινικὴ γλῶσσα καὶ Γραμματεία.” Χαρακτηρίζει δὲ τὴν Γραμματικὴν «ὡς μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του διὰ τὰ Ἑλληνικὰ κλασσικὰ γράμματα ἔργον» καὶ περαίνει διὰ τοῦ: *Finis coronat opus*.

15. Ἑρρίκου Ἀντ. Σκάσσης Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης. Ἐν Ἀθήναις τ. 1ος 1969, σελ. XXX+401, τ. 2ος 1972-1975, σελ. 403-702. Ὁ Νικ. Ι. Ζαγανιάρης κρίνων τὴν Γραμματικὴν (περ. «Πλάτων»

ΚΗ' (1976) τόμ. 28) γράφει: «Προϊόν πολλοῦ μόχθου, μακρᾶς διδακτικῆς πείρας, ἐνδελεχοῦς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ ἐξαιρέτου συνθετικῆς ἱκανότητος ἀποτελεῖ τὸ πρόσφατον ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης, τὸ ὁποῖον καλύπτει σημαντικὸν κενὸν τῶν λατινικῶν γραμμάτων παρ' ἡμῖν»· καὶ ἀλλαχοῦ: «Γενικῶς θησαυρὸς πολύτιμος τῆς λατινικῆς γλώσσης περιέχεται εἰς τὰς τετρακοσίας περίπου σελίδας τοῦ α' τόμου». Καὶ περαίνων λέγει: «Τὸ μνημειῶδες τοῦτο ἔργον τοῦ σεβαστοῦ Καθηγητοῦ εἶναι μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι καὶ τυγχάνει ἐφάμιλλον τῶν μᾶλλον ἀξιολόγων εὐρωπαϊκῶν συγγραμμάτων τοῦ εἶδους του».

Στρατιωτικὴ ὑπηρεσία

Ὁ Ἑρρίκος Σκάσσης ἐστρατεύθη τὸ πρῶτον τῷ 1910. Ἐν συνεχείᾳ ἔλαβε μέρος εἰς τοὺς ἐνδόξους νικηφόρους ἀπελευθερωτικοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912-1913. Ἐστρατεύθη ἐπίσης τῷ 1915, ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸ 1918· ὑπῆρξεν λοιπὸν μακρὰ καὶ ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ὑπηρεσία.

Κοινωνικὴ δρᾶσις

Πλουσία πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ἡ κοινωνικὴ δρᾶσις τοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης, ἀφοῦ διετέλεσε πρόεδρος μεγάλων ἀνωνύμων ἑταιρειῶν, Φιλανθρωπικῶν καὶ Κοινωφελῶν Ὁργανισμῶν κλπ. Οὕτως ὑπῆρξεν σύμβουλος τοῦ Νοσοκομείου «Εὐαγγελισμός», ἀντιπρόεδρος ὑπὸ τὴν ἐπίτιμον προεδρίαν τοῦ ἐκάστοτε ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν τοῦ «Ὁφθαλμιατρείου», Πρόεδρος τοῦ ΚΟΚΝ (Κοινωφελοὺς Ὁργανισμοὺ Κυκλάδων Νήσων, 1942)· διὰ τοῦ ὁργανισμοῦ μάλιστα τούτου ὦν τότε πρύτανις τοῦ Παν/μίου κατώρθωσε μεγάλως νὰ βοηθήσῃ τοὺς διωκομένους Κυκλαδίτας καὶ νὰ συντελέσῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ λιμοκτονούντος πληθυσμοῦ τῶν Κυκλάδων νήσων κατὰ τὴν ἐπάρατον κατοχὴν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Φασιστικῶν καὶ Ναζιστικῶν δυνάμεων τοῦ Ἰαζονος.

Τιμητικαὶ διακρίσεις

Ἐπειδὴ λαμπρὰ ἦτο ἐν τε τῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἡ δρᾶσις τοῦ Ἑρρίκου Σκάσσης, ἀπενεμήθησαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, Ξένων Κρατῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν αἱ κάτωθι τιμητικαὶ διακρίσεις:

Τὸ μετάλλιον τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

Τὸ μετάλλιον τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου.

Ὁ ἀργυρὸς Σταυρὸς τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς (De la Légion d' Honneur, 1930).

Ὁ Ταξιάρχης τοῦ Ἰταλικοῦ Στέμματος (1935).

Ὁ Ταξιάρχης τοῦ Φοίνικος.

Τὸ παράσημον Α΄ τάξεως τοῦ Γερμανικοῦ Ἑρυθροῦ Σταυροῦ (1937).

Ὁ Πολιτικὸς μεγαλόσταυρος τοῦ Ἀγ. Σιλβέστρου (Βατικανὸν 1938).

Ὁ Χρυσὸς Σταυρὸς τῆς Λεγεῶνος τῆς τιμῆς (De la Légion d' Honneur 1948).

Ὁ Σταυρὸς τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Β΄ Τάγματος Γεωργίου τοῦ Α΄ (1952).

Ὁ Χρυσὸς Σταυρὸς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου Β΄ Τάξεως (Πατριαρχ. Ἀλεξανδρείας, 1952).

Ὁ Ἀνώτερος Ταξιάρχης τοῦ Φοίνικος (1960).

Ὁ Πολιτικὸς Μεγαλόσταυρος Ἀγίου Γρηγορίου (Βατικανὸν 1966).

Πρόσκλησις τοῦ Ἑρρῖκου Σκάσση διὰ σειρὰν μαθημάτων εἰς τὸ περιώνυμον Παν/μιον τοῦ Μιλάνου Sacrum Cors. Λίαν τιμητικὴ πρόσκλησις ἐγένετο πρὸς τὸν Ἑρρῖκον Σκάσσην ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς τοὺς διεθνεῖς ἐπιστημονικοὺς κύκλους καθηγητοῦ Agostino Gemelli διδάκτορος honoris causa τῆς Φιλοσ. Σχολ. τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν καὶ ἰσοβίου πρυτάνεως τοῦ ἀνωτέρω Παν/μίου τοῦ Μιλάνου, διὰ σειρὰν μαθημάτων. Ὁ Gemelli προσκαλὼν τὸν Ἑρρῖκον Σκάσσην σὺν τοῖς ἄλλοις ἔγραφεν: Ch. mo Professore,... Vorei anche studiare la possibilità di far tenere a Lei un breve corso di lezioni presso la nostra Università. Noi siamo soliti a far conoscere ai nostri giovani uomini eminenti di altri paesi, attraverso un breve corso straordinario di lezioni, intorno ad un determinato argomento. Ella dovrebbe indicarmi con Suo comodo l' argomento ed io studierei come la cosa può essere realizzata nel prossimo anno accademico... Con i migliori ossequi.

Il rettore

Agostino Gemelli

Ἡ πραγματοποιήσις τῆς προσκλήσεως ταύτης ὅμως ἐματαιώθη ἔνεκα πολλῶν αἰτίων.

Ἦσως διὰ τῶν ὀλίγων αὐτῶν κατέστη δυνατόν νὰ σκιαγραφηθῇ καὶ νὰ παρουσιασθῇ πὺς ὁ μέγας Διδάσκαλος, ὁ δεινὸς Φιλὸλόγος καὶ κράτιστος Λατινιστής. Πάντα ταῦτα πάντως ἐγράφησαν ἐπὶ τῇ βάσει ἀντικειμενικῶν

μόνον κριτηρίων καὶ τῆς καθολικῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φιλολογικῆς γνώμης περὶ τοῦ διαπρεποῦς ἀνδρός.

Ἡ ἐμὴ θέσις – ὥς τοῦ μεγάλου Ἑρρίκου μαθητοῦ καὶ διαδόχου διακατεχομένου ὑπὸ αἰσθημάτων θαθείας ἀγάπης καὶ μεγίστου θαυμασμοῦ πρὸς τὸν Διδάσκαλον, ὡς συμβαίνει, καὶ πρέπει νὰ συμβαίνει πάντοτε κατὰ τὴν ἱερὰν ταύτην σχέσιν μεταξὺ μαθητοῦ καὶ Διδασκάλου – παραμένει βεβαίως πάντοτε ἡ αὐτή: πλήρης εὐλαθείας καὶ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν μέγαν Φιλόλογον. Ἐν τούτοις προσεπάθησα ἐν ὀνόματι ἀπλῶς τῆς ἀληθείας νὰ περιορίσω τὸν συναισθηματισμὸν μου καὶ νὰ παρουσιάσω τὴν μεγάλην μορφήν τοῦ ὀρθοδόξου κλασσικοῦ φιλόλογου, τοῦ Ἑρρίκου Ἀντ. Σκάσση, δι' ἀντικειμενικῶν στοιχείων.

ΕΥΘ. Β. ΑΝΤΩΝΑΡΟΣ